

Middlesex
University
London

ПОСІБНИК ЕНРАС

Сексуальне насильство, пов'язане
з конфліктом, в Україні – шляхи
забезпечення відновлення
порушених прав

КВІТЕНЬ 2023

Зміст

Вступ	3
1. Міжнародні механізми захисту прав людини	4
1.1. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ)	4
1.2. Комітети ООН	8
2. Кримінальні провадження	10
2.1. Міжнародний кримінальний суд (МКС)	10
2.2. Національні кримінальні провадження в Україні	14
2.3. Національні провадження у межах універсальної юрисдикції	15
Корисні джерела	17

У цій інформаційній довідці представлено короткий огляд шляхів забезпечення відновлення порушених прав осіб, які пережили сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, в Україні (СНПК).

Говорячи про СНПК, ми використовуємо таке усталене визначення цього поняття:

«зґвалтування, сексуальне рабство, примусова проституція, примусова вагітність, примусовий аборт, насильницька стерилізація, примусовий шлюб та будь-які інші форми сексуального насильства порівнюваної тяжкості, скоєні щодо жінок, чоловіків, дівчат та хлопців і безпосередньо або опосередковано пов'язані з конфліктом».¹

Зв'язок із конфліктом може бути очевидним з огляду на профіль виконавця; профіль постраждалої особи; атмосферу безкарності; транскордонні наслідки, зокрема, переміщення або торгівля людьми; та/або порушення положень домовленості про припинення вогню.²

СНПК також включає торгівлю людьми (вербування, перевезення, передача, приховування чи отримання осіб із метою їх експлуатації, у тому числі проституції або інших форм сексуальної експлуатації, рабства або подібних на рабство практик, а також інших форм експлуатації, скоєних в умовах конфлікту).³

Акти сексуального насильства можуть становити собою порушення прав людини, тяжкі злочини, такі як воєнні злочини, злочини проти людяності чи акти геноциду.⁴

У **першому розділі** описані наявні міжнародні механізми захисту прав людини: (1) Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ); та (2) Комітети ООН. У **другому розділі** описані кримінальні провадження у (1) Міжнародному кримінальному суді; (2) національних судах в Україні; та (3) національних судах країн у межах універсальної юрисдикції. Жінки та дівчата в першу чергу і все частіше стають жертвами сексуального насильства, в тому числі сексуального насильства як тактики ведення війни.⁵ Збройний конфлікт в Україні не є винятком.⁶ Тому, наводячи приклади гендерно-нейтральних способів відшкодування шкоди, ця інформаційна довідка зосереджується на гендерно-специфічному, а саме на Комітеті ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок».

Таким чином, слова «жертва», «особа, яка пережила насильство», «клієнт» використовуватимуться стосовно жінки, а особа, яка пережила насильство, стосується жінки

Першу версію цієї інформаційної довідки було підготовлено Каміллою Алонзо (юристкою EHRAC), Даріаною Грязною (юридичною консультанткою EHRAC) та Кейт Левін (старшою юридичною консультанткою EHRAC) із метою проведення спільного онлайн семінару між EHRAC та «ЮрФем» для українських юристів на тему «Сексуальне насильство під час війни Росії проти України – шляхи забезпечення притягнення до відповідальності та відновлення порушених прав для потерпілих осіб». Ми б хотіли подякувати Джулі Бардеш (юридичній радниці REDRESS), Арне Барделю (юридичному раднику ECCHR) та Лілії Олійник (юристці «ЮрФем») за їхній внесок до процесу підготовки інформаційної довідки та їхні презентації під час онлайн семінару на тему національних проваджень відповідно до українського кримінального законодавства, проваджень у Міжнародному кримінальному суді та національних проваджень у межах універсальної юрисдикції відповідно.

1 Це визначення вперше було використано у звіті Генерального секретаря із питань сексуального насильства в умовах збройного конфлікту від 20 квітня 2016 року (S/2016/361), пара. 2, і згодом використовувалося повторно у подальших звітах (S/2017/249, S/2018/250, S/2019/280, S/2020/487, S/2021/312 and S/2022/272).

2 Звіти Генерального секретаря ООН: S/2016/361, S/2017/249, S/2018/250, S/2019/280, S/2020/487, S/2021/312 and S/2022/272.

3 Стаття 3 Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (15 листопада 2000 року) (A/RES/55/25); зв'язок між торгівлею людьми та сексуальним насильством в умовах збройного конфлікту було підтверджено у звіті Генерального секретаря про реалізацію Резолюцій Ради Безпеки 1820 (2008) і 1888 (2009) (A/65/592-S/2010/604), із посиланням на сексуальне насильство в умовах збройного конфлікту (пара. 5). Див. також, наприклад, S/2016/92, S/2016/501, S/2016/766, S/2016/949; A/RES/70/291; A/71/384; S/PRST/2015/25.

4 Рамкова програма ООН із попередження сексуального насильства в умовах збройного конфлікту, с. 12.

5 Резолюція Ради Безпеки ООН 1820 (2008). Див. інші за посиланням: <https://www.ohchr.org/en/women/womens-human-rights-and-gender-related-concerns-situations-conflict-and-instability>

6 <https://news.un.org/ru/story/2022/06/1425842>.

1. Міжнародні механізми захисту прав людини

Короткий огляд:

- Особи, які пережили СНПК мають **право на подання індивідуальних заяв** до ЄСПЛ та певних органів ООН, яке вони можуть реалізовувати за певних умов (див. нижче).
- Скарги, які подаються до цих міжнародних механізмів захисту прав людини, стосуються **відповідальності Держави** – у цьому випадку Російської Федерації – щодо порушення прав, на відміну від відповідальності окремих виконавців.
- Скарги щодо СНПК, скоєного російськими силами в Україні, стосуються реалізації **екстратериторіальної юрисдикції**, тобто відповідальності Російської Федерації за діяння, вчинені за межами її території. Проте встановленим фактом є те, що особа перебуватиме під юрисдикцією іншої держави, де агенти держави, наприклад, її військовослужбовці, здійснюють владу і контроль над такою особою.⁷
- У випадку ЄСПЛ **компенсацію** може бути присуджено у випадку, якщо Суд встановить порушення прав.

1.1. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ)

Короткий огляд

- ЄСПЛ розглядав **різноманітні справи щодо СНПК** відповідно до статей 3, 8 і 14 Конвенції, у тому числі щодо **зґвалтування та сексуального насильства з боку державних службовців**. ЄСПЛ відзначив, що зґвалтування позбавленої свободи особи державним службовцем вважається особливо тяжкою та мерзенною формою неналежного поведіння.⁸
- З огляду на виключення Росії із Ради Європи 16 березня 2022 року⁹ та Резолюцію ЄСПЛ від 22 березня 2022 року¹⁰ ЄСПЛ і надалі матиме юрисдикцію щодо розгляду порушень ЄКПЛ, проте лише у випадку заяв проти Російської Федерації стосовно дій чи бездіяльності, які могли бути порушенням Конвенції та які мали місце до **16 вересня 2022 року**.
- Для того, щоб заява була **прийнятною**, заявникам потрібно продемонструвати, що вони **вичерпали національні засоби правового захисту**. Заявники зобов'язані вичерпати лише ті національні засоби правового захисту, які є наявними, ефективними і достатніми.
- Можуть існувати особливі обставини, які звільняють заявника від обов'язку використовувати наявні національні засоби правового захисту. Правило щодо вичерпання національних засобів правового захисту є незастосовним, коли продемонстровано існування «адміністративної практики», що складається із повторюваних дій, несумісних із ЄКПЛ, та офіційної терпимості з боку державних органів влади, а також коли така практика є такою,

⁷ Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства, № 55721/07, пара. 136; Комітет ООН з прав людини, Загальний коментар № 31, пара 10; Комітет ООН з прав людини, Загальний коментар № 36, пара. 63; Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, Загальна рекомендація № 35, пара. 20 і 22; Комітет ООН проти катувань, Загальний коментар № 2, пара. 7; Спеціальний доповідач ООН із питань катувань, Проміжний звіт для Генеральної Асамблеї ООН, Док. ООН А/70/303, пара. 14-15 про заборону катувань та іншого неналежного поведіння з точки зору екстратериторіальності.

⁸ Див., наприклад, Маслова і Налбандов проти Росії, № 839/02. Див. детальніше в інформаційній довідці ЄСПЛ про насильство щодо жінок (березень 2022 року): https://www.echr.coe.int/documents/fs_violence_woman_eng.pdf.

⁹ https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a5da51.

¹⁰ https://echr.coe.int/Documents/Resolution_ECHR_cessation_membership_Russia_CoE_ENG.pdf.

що провадження стає марним або неефективним.¹¹ Проте, лише у разі, якщо обидві складові стверджуваної «адміністративної практики» («повторювані дії» та «офіційна терпимість») є достатньо обґрунтованими переконливими доказами (*prima facie*), не застосовується правило щодо вичерпання національних засобів правового захисту відповідно до статті 35 §1 ЄКПЛ.¹²

- **Часове обмеження** для подання заяви становить **чотири місяці** від дати вичерпання національних засобів правового захисту. У випадках, коли очевидно, що у заявника відсутні ефективні засоби правового захисту, 4-місячний період починається від дати скоєння дії, щодо якої подається заява. Див. рекомендації ЄСПЛ стосовно прийнятності, щоб отримати більше інформації про інші ситуації, в яких можна продовжити 4-місячний строк та в яких він є незастосовним.¹³
- Особи, які хочуть подати свою справу на розгляд ЄСПЛ, повинні **заповнити форму заяви** із викладенням відповідних фактів і порушень, а також надати копії відповідних документів (наприклад, медичний висновок).¹⁴ Особи також зазвичай надають свідчення свідка у письмовому вигляді.¹⁵ Коли особу представляє адвокат, потрібно надати відповідну довіреність.¹⁶
- Заяву не можна подавати анонімно, але особи можуть подати **прохання про анонімність** під час заповнення заяви або якомога швидше після того. За умови його задоволення це означатиме, що особа заявника не буде публічно доступною інформацією, проте про неї буде повідомлено державу-відповідача.
- ЄСПЛ також може розглядати заяви щодо накладення термінових тимчасових заходів (відповідно до Правила 39 Регламенту Суду) на користь заявника.¹⁷ Суд може розглянути тимчасові заходи щодо Росії у випадку порушень, які мали місце до 16 вересня 2022 року, однак не варто очікувати виконання будь-яких заходів, визначених Судом. Див. більше інформації про застосування тимчасових заходів щодо інших держав в інформаційному бюлетені ЄСПЛ про Правило 39.¹⁸
- Більшість справ, які розглядаються ЄСПЛ, не передбачають проведення слухання, при цьому провадження переважно мають форму **письмових**. Навіть у разі проведення слухання аргументи заявника представляються юридичними представниками, і у заявників відсутня можливість особисто брати участь у слуханні.
- У разі встановлення ЄСПЛ порушення прав відповідно до Конвенції Суд може **призначити виплату компенсації за матеріальну та моральну шкоду** (наприклад, психічні чи фізичні страждання). ЄСПЛ також може зазначити вид заходів, які Держава повинна вжити для того, щоб покласти край порушенню щодо окремого заявника, а також більш загальні заходи для попередження настання подібних порушень у майбутньому.

11 *Аксой проти Туреччини* (пара. 52), *Грузія проти Росії (I)* [GC] (пара. 125-159); *Україна проти Росії* (щодо Криму) (dec.) [GC] (пара. 260-263, 363-368); *Грузія проти Росії (II)* [GC] (пара. 98-99 і 220-221). Див. детальніше у https://www.echr.coe.int/documents/admissibility_guide_eng.pdf (починаючи зі с. 33).

12 *Україна проти Росії* (щодо Криму) (dec.) [GC] (пара. 366). Див. детальніше у https://www.echr.coe.int/documents/admissibility_guide_eng.pdf (починаючи зі с. 33).

13 https://www.echr.coe.int/documents/admissibility_guide_eng.pdf.

14 <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/forms&c=https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/ol&c=> (Сторінки із заявами із розбивкою за мовами).

15 Див. Рекомендації ЕНРАС щодо свідчень свідків (2019) https://ehrac.org.uk/en_gb/resources/witness-statements-in-international-human-rights-litigation-preparation-guide/.

16 <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/forms&c=https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/ol&c=> (Сторінки із заявами із розбивкою за мовами).

17 Див. більше інформації про тимчасові заходи у https://www.echr.coe.int/documents/fs_interim_measures_eng.pdf.

18 Починаючи з 3 жовтня 2022 року, заявники можуть подавати прохання про накладення тимчасових заходів до Європейського суду з прав людини відповідно до Правила 39 Регламенту Суду в електронній формі через сайт ЄСПЛ щодо Правила 39 ([r39.echr.coe.int](https://www.echr.coe.int)).

Див. практичні рекомендації за посиланням: https://echr.coe.int/Documents/PD_interim_measures_ENG.pdf.

Див. практичну інформацію про подання прохання щодо застосування тимчасових заходів за посиланням: https://echr.coe.int/Documents/Interim_Measures_ENG.pdf.

Практичні аспекти, які слід враховувати при роботі з клієнтами

- Заявники повинні дотримуватися **4-місячного часового строку** та враховувати **вичерпання національних засобів правового захисту**. На жаль, наразі відсутня згода щодо того, чи існують ефективні засоби правового захисту щодо позовів про СНПК стосовно ймовірних дій Збройних сил Росії.
- Існує варіант (деякі юристи йдуть цим шляхом) подання скарги до Слідчого комітету Росії. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу органи влади повинні ухвалити рішення про відкриття або відмову у відкритті кримінальної справи протягом 3 днів (строк може бути продовжено до 30 днів) від дати отримання скарги. Відмову у розгляді скарги або відкритті кримінальної справи можна оскаржити у суді відповідно до статті 125 Кримінального процесуального кодексу. Остаточним рішенням є рішення апеляційного суду. Проте після рішення ЄСПЛ у справі *Анікєєв та Єрмакова проти Росії* (№ 1311/21 та 10219/21),¹⁹ для позивачів та їхніх представників безпечніше подавати касаційну скаргу паралельно із заявою до ЄСПЛ.
  - Важливо пам'ятати про те, що подаючи скаргу до Слідчого комітету Росії, ви розкриваєте інформацію про особу, яка пережила СНПК. Це може наражати таку особу на додаткові ризики.
- Існує варіант (деякі юристи йдуть цим шляхом) стверджувати про відсутність засобу правового захисту:
  - Коли від самого початку очевидно, що у заявника відсутні ефективні засоби правового захисту, то перебіг 4-місячного строку розпочинається від дати скоєння дії, щодо якої подається заява, або дати, коли заявник зазнав її безпосереднього впливу.²⁰
  - Коли заявник використовує очевидно існуючий засіб правового захисту і лише згодом дізнається про обставини, які роблять такий засіб неефективним, може бути доречно почати відлік 4-місячного строку від дати, коли заявнику вперше стало відомо або мало б стати відомо про такі обставини.²¹
- Також існує варіант стверджувати, що правило про вичерпання національних засобів правового захисту є незастосовним через «адміністративну практику» (див. вище).
- Якщо особа **подала ту саму скаргу у межах іншого міжнародного механізму захисту прав людини**, наприклад, до одного з описаних нижче Комітетів ООН, це може означати, що ЄСПЛ не має юрисдикції розглядати справу.²² Проте той факт, що особа подала заяву на участь у провадженні МКС як постраждала особа (див. розділ 3 нижче), не забороняє ЄСПЛ розглядати справу. Рішення про участь потерпілої особи у провадженні МКС не забороняє постраждалим особам подавати заяви до інших органів із захисту прав людини, оскільки вони не займаються питаннями індивідуальної кримінальної відповідальності. Відповідно до статті 35 § 2 (b) ЄКПЛ, «якщо заявник подає справу на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання, заяву може бути відхилено». Це стосується заяв, які по суті є тими самими справами, які вже подавалися на розгляд «до іншого міжнародного органу, такого як Комітет ООН із прав людини».²³ Проте у минулому Суд постановляв, що заява, подана особою щодо тих самих фактів, які розглядалися Судом у контексті міждержавного позову, є допустимою, оскільки вона була подана іншим позивачем (особою на противагу Державі-учасниці) і відтак була спрямованою на забезпечення іншого

19 <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210149>.

20 Денніс та інші проти Сполученого Королівства (dec.); Варнава та інші проти Туреччини [GC], § 157; Айдаров та інші проти Болгарії (dec.), § 90.

21 Варнава та інші проти Туреччини [GC], §§ 157-158; Єронович проти Латвії [GC], § 75; Зубков та інші проти Росії, §§ 105-109.

22 Стаття 35(2)(b) Конвенції.

23 https://www.echr.coe.int/Documents/COURtalks_Inad_Talk_ENG.PDF.

виду засобу правового захисту.²⁴ Той самий принцип має стосуватися і позовів, поданих на розгляд до МКС, оскільки вони стосуються тих самих фактів, проте передбачають різні види відповідальності.

- Може пройти як мінімум **кілька років, перш ніж** буде винесено **судове рішення**, та «у випадку справ проти Росії цей період часу ймовірно буде ще довшим, враховуючи виключення держави з Ради Європи».
- Після виключення Росії з Ради Європи Генеральна прокуратура Росії зазначила, що вона **припинить співпрацю з ЄСПЛ**. Наразі видається, що Уряд Росії не бере участі у жодних судових провадженнях шляхом подання зауважень, розкриття доказів тощо. В останніх справах Росія не подавала свої зауваження, і Суд просив заявника надати власні зауваження, незважаючи на відсутність реакції з боку Уряду.
- У Резолюції ЄСПЛ від 22 березня 2022 року Суд зазначив, що він і надалі розглядатиме справи про порушення, які мали місце до 16 вересня 2022 року. В своїх останніх рішеннях ЄСПЛ виклав процедуру майбутнього опрацювання заяв проти Росії, і там пояснюється, що:
  - Суд має компетенцію розглядати справи щодо дій чи бездіяльності, які мали місце до 16 вересня 2022 року – дати, коли Росія перестала бути стороною Європейської конвенції;
  - посади судді щодо Росії більше не існує, тому Суд призначатиме суддю ситуативно (ad hoc) з-поміж чинних суддів для розгляду справ, поданих проти Росії у межах його юрисдикції;
  - і Суд може продовжувати розгляд заяв навіть за умови відсутності співпраці з боку російської влади. Відсутність ефективної участі держави-відповідача у провадженні не призводить автоматично до прийняття заяв заявника. Однак, Суд має бути задоволений наявними доказами про те, що заява є обґрунтованою фактами і законом.²⁵
- Існує **чіткий процес виконання рішень ЄСПЛ** через Департамент із виконання судових рішень Ради Європи. З огляду на Резолюцію Комітету Міністрів CM/Res(2022)3 від 23 березня 2022 року Росія може продовжувати брати участь у засіданнях Комітету Міністрів, коли Комітет здійснює нагляд за виконанням рішень проти Росії.²⁶ Проте 10 червня 2022 року Комітет Міністрів ухвалив окреме рішення щодо нерозглянутих справ проти Росії, у якому зазначив, що «дуже прикро, що дотепер Російська Федерація вирішувала не брати участі у засіданнях Комітету Міністрів, присвячених здійсненню нагляду за виконанням рішень Суду».²⁷
- 7 червня 2022 року Державна дума ухвалила ряд законів про **невиконання рішень ЄСПЛ**.²⁸ Відповідно до цих законів Уряд буде виконувати лише ті рішення ЄСПЛ, які набрали силу до 15 березня 2022 року – дати виключення Росії із Ради Європи, і фінансова компенсація буде виплачуватися лише у рублях на рахунки в російських банках.

24 <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22:%5B%22003-2851228-3143393%22%5D%7D>.

25 <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7559628-10388013>.

26 Хоча вона не матиме права брати участь в ухваленні рішень Комітетом чи голосувати: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a5ee2f.

27 CM/Del/Dec(2022)1436/A2
https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a6cfe8.

28 <http://duma.gov.ru/en/news/54515/>.

1.2. Комітети ООН

Короткий огляд

- Особи можуть подавати скарги проти Росії до **чотирьох Комітетів ООН**.²⁹ Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок (CEDAW), Комітету ООН з прав людини (CCPR), Комітету ООН проти катувань (CAT) і Комітету ООН з ліквідації расової дискримінації (CERD).
- Як Комітет, що відповідає за **права жінок**, основним форумом для подання індивідуальних скарг щодо СНПК є Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок (**CEDAW**).³⁰ Комітет розглядав скарги щодо зґвалтування та інших форм сексуального насильства і ухвалював рішення щодо поведінки із жертвами СНПК у Боснії та Герцеговині.³¹ Комітет ООН проти катувань (**CAT**) також мав справу зі скаргою щодо зґвалтування, скоєного членом збройних сил під час конфлікту у Боснії та Герцеговині.³²
- Для того, щоб скарга була **прийнятною**, скаржники повинні продемонструвати, що вони вичерпали всі наявні **національні засоби правового захисту**.
- Стосовно **часових обмежень**, скарги до CEDAW і CAT потрібно подавати якомога швидше після вичерпання національних засобів правового захисту. У випадку CCPR скаргу потрібно подати протягом 5 років від дати вичерпання національних засобів правового захисту, тоді як скарги до CERD подаються протягом 6 місяців.
- Особи, які хочуть подати скаргу до одного із Комітетів ООН, повинні заповнити **типову форму подання скарги**³³ і надати копії відповідних документів (наприклад, медичного висновку). Особи зазвичай також надають свідчення свідка у письмовому вигляді.³⁴ Коли особу представляє адвокат, потрібно надати повноваження на представлення скаржника.
- Скаргу не можна подавати анонімно, проте її автор може подати прохання до Комітету **не вказувати його ім'я** в кінцевому рішенні.
- Комітети ООН **не проводять усні слухання**, та скарги розглядаються лише у письмовому вигляді. Комітету може знадобитися кілька років для того, щоб опублікувати своє рішення стосовно скарги.
- Коли Комітет ООН доходить висновку про те, що мало місце порушення, він **може рекомендувати конкретний засіб правового захисту**, такий як компенсацію або змін до законодавства. На відміну від ЄСПЛ Комітети **не присуджують виплату конкретної компенсації** жертвам, залишаючи на розгляд національних органів влади виконати, наприклад, рекомендацію щодо здійснення «достатньої компенсації».
- Окрім Комітетів ООН існують «Спеціальні процедури» ООН, які є незалежними експертами з прав людини із дорученням звітувати про та давати рекомендації щодо стану прав людини із тематичної точки зору або в контексті конкретної країни.³⁵ Такі доручення

29 Див. більш детально інформацію в Інформаційній довідці EHRAC про міжнародні способи подання скарг щодо порушень прав людини проти Російської Федерації після її виключення з Ради Європи за посиланням: https://ehrac.org.uk/wp-content/uploads/2022/08/EHRAC-briefing-note_ENG.pdf.

30 Див. більш детальну інформацію в Рекомендаціях EHRAC щодо використання Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок (CEDAW) та Спеціального доповідача з питань насильства щодо жінок у випадках сексуально зумовленого насильства за посиланням: <https://ehrac.org.uk/wp-content/uploads/2022/12/UN-CEDAW-and-SRVAW-guide-2022-ENG.pdf>.

31 Див., наприклад, Таяг Вертідо проти Філіппін, CEDAW/C/46/D/18/2008; Р.П.Б. проти Філіппін, CEDAW/C/57/D/34/2011; В.П.П. проти Болгарії, CEDAW/C/53/D/31/2011; *СХ проти Боснії та Герцеговини* (CEDAW/C/76/D/116/2017).

32 *А проти Боснії та Герцеговини*, CAT/C/67/D/854/2017

33 <https://www.ohchr.org/en/documents/tools-and-resources/form-and-guidance-submitting-individual-communication-treaty-bodies>.

34 Див. Рекомендації EHRAC щодо свідчень свідків (2019) https://ehrac.org.uk/en_gb/resources/witness-statements-in-international-human-rights-litigation-preparation-guide/

35 <https://www.ohchr.org/en/special-procedures-human-rights-council>.

Див. також Рекомендації EHRAC щодо використання Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок (CEDAW) та Спеціального доповідача з питань насильства щодо жінок у випадках сексуально зумовленого насильства за посиланням: <https://ehrac.org.uk/wp-content/uploads/2022/12/UN-CEDAW-and-SRVAW-guide-2022-ENG.pdf>

можуть передбачати відвідування країни, вчинення дій стосовно індивідуальних справ про повідомлені порушення шляхом надсилання повідомлень до Держав та інших сторін, а також участь в адвокаційній діяльності, просвітницькій діяльності та надання рекомендацій щодо технічної співпраці. Процедури надсилання повідомлень цим експертам можуть бути для постраждалих осіб та осіб, які пережили СНПК, ще одним способом привернути увагу до порушення їхніх прав, вимагати заходів із усунення допущеного порушення та підвищувати рівень обізнаності про їхню ситуацію. Тематичні процедури стосовно СНПК включають:

- Спеціального доповідача з питань насильства щодо жінок і дівчат, його причин та наслідків;³⁶
- Спеціального доповідача з питань катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження чи покарання;³⁷
- Спеціального доповідача з питань торгівлі людьми, особливо, жінками та дівчатами;³⁸ та
- Робочу групу з питань дискримінації жінок і дівчат.³⁹

Практичні аспекти, які слід враховувати при роботі з клієнтами

- Більшість Комітетів ООН мають набагато **довше часове обмеження** для подання скарги порівняно з ЄСПЛ. Однак, скаржники повинні все одно намагатися подати скаргу якомога швидше після **вичерпання національних засобів правового захисту**. Див. розділ про ЄСПЛ вище щодо міркувань про обґрунтування вичерпання національних засобів правового захисту.
- Якщо особа **подала ту саму скаргу до іншого міжнародного механізму захисту прав людини**, наприклад, ЄСПЛ, це може означати, що Комітет ООН не матиме юрисдикції розглядати справу.⁴⁰ Проте той факт, що особа подала заяву на участь у провадженні МКС як постраждала особа (див. розділ 3 нижче), не забороняє Комітету ООН розглядати справу.
- Встановлення правди може бути надзвичайно важливим для постраждалих; проте Комітети ООН **зазвичай не публікують значущі фактичні результати** у своїх рішеннях.
- Попри те, що Комітети ООН **не присуджують виплату компенсації**, вони можуть бути набагато більш масштабними і конкретними у своїх **рекомендаціях**, що може бути корисним для адвокаційної діяльності.
- Відповідно до російського процесуального законодавства рішення Комітету безпосередньо не згадуються як підстава для повторного відкриття справ на національному рівні (порівняно із рішеннями ЄСПЛ, які згадуються). Проте Верховний та Конституційний суди Росії вказували на обов'язковий характер рішень Комітетів, і відтак рекомендації Комітету **мають добросовісно виконуватися**.⁴¹
- Комітети ООН розглянули дотепер **невелику кількість справ проти Росії** порівняно з ЄСПЛ – було опубліковано лише біля 130 рішень, пов'язаних із Росією.
- З огляду на те, що Комітети проводять зустрічі лише певну кількість разів на рік та мають **обмежені ресурси**, вони **не мають такої ж спроможності** розглядати справи, як ЄСПЛ, і

36 <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-violence-against-women>

37 <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-torture>

38 <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-trafficking-in-persons>

39 <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/wg-women-and-girls>

40 ЕНРАС, Інформаційна довідка про міжнародні способи подання скарг щодо порушень прав людини проти Російської Федерації після її виключення з Ради Європи (2022): https://ehrac.org.uk/en_gb/resources/ehrac-briefing-note-international-avenues-for-bringing-complaints-of-human-rights-violations-against-the-russian-federation-after-its-expulsion-from-the-council-of-europe/.

41 Див. Рішення Конституційного суду Росії від 28 червня 2012 року, № 1248-О; Рішення Верховного суду Росії від 28 грудня 2012 року, № 55-О18-4; Рішення Верховного суду Росії від 24 липня 2017 року, № 46-КГ17-24.

незрозуміло, як вони будуть давати раду суттєвому збільшенню кількості справ у своєму провадженні. Відтак, юристам можливо потрібно буде підходити більш стратегічно до питання відбору справ для подання на їхній розгляд.

2. Кримінальні провадження

Короткий огляд:

- Кримінальні провадження стосуються кримінальної відповідальності **окремих виконавців**, а не держав, за скоєння злочинів щодо СНПК.
- Відсутнє **право щодо подання окремої скарги**, і кримінальне розслідування очолює прокурор відповідного органу.
- У разі визнання осіб кримінально відповідальними за скоєння злочинів щодо СНПК, зазвичай вони отримують **вирок у вигляді позбавлення волі**.
- У випадку МКС потерпілі особи можуть мати можливість отримати **репарації**.

2.1. Міжнародний кримінальний суд (МКС)

Короткий огляд

- МКС – це **постійний міжнародний кримінальний суд**, створений із метою кримінального переслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Злочини, пов'язані із **сексуальним насильством**, які належать до юрисдикції МКС, включають зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусову вагітність, насильницьку стерилізацію та будь-яку іншу подібну за тяжкістю форму сексуального насильства.⁴² Це не відокремлені злочини, і вони повинні відповідати елементам категорії злочинів, до якої вони відносяться. Наприклад, якщо зґвалтування кваліфікується як злочин проти людяності, прокурор має встановити, що факти задовольняють такі основні елементи, як: вчинення в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення і що підозрюваний виконавець усвідомлював або мав причини усвідомлювати це.
- МКС висував обвинувачення щодо осіб за злочини, пов'язані із СНПК, такі як воєнні злочини або злочини проти людяності (наприклад, *Прокурор проти Домініка Онгвена; Прокурор проти Боско Нтаганди*). У справі Нтаганди МКС вперше присудив виплату репарацій жертвам зґвалтування та сексуального рабства як воєнного злочину та злочину проти людяності.⁴³
- МКС може кримінально переслідувати осіб, які несуть **індивідуальну відповідальність** за скоєння злочину, тобто виконавця злочину або особу, яка допомагала виконавцю скоювати злочин.⁴⁴ **Військові командири та інші начальники** також можуть притягатися до відповідальності за кримінальні правопорушення, скоєні їхніми підлеглими, коли вони могли попередити злочини, скоєні особами, які перебувають під їх ефективним контролем та якщо вони знали чи могли б знати про те, що злочин буде скоєно.⁴⁵

42 Римський статут МКС, статті 7(1)(g), 8(2)(b)(xxii) та 8(2)(e)(vi).

43 Наказ про виплату репарацій, 8 березня 2021 року. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/04-02/06-2659>

44 Римський статут МКС, стаття 25

45 Римський статут МКС, стаття 28

- 2 березня 2022 року Прокурор МКС **ініціював відкриття розслідування ситуації в Україні**, при цьому розслідування охоплює будь-які минулі та нинішні звинувачення у воєнних злочинах, злочинах проти людяності чи геноциді, скоєні в Україні будь-якою особою, починаючи з 21 листопада 2013 року.⁴⁶ Прокурор МКС відповідає за ухвалення рішень про те, які інциденти, підозрюваних виконавців та поведінку розслідувати та кримінально переслідувати в контексті цієї ситуації.
- Для того, щоб постати перед МКС, представник постраждалої особи має подати заяву про допущення – і бути допущеним – до списку представників у МКС.⁴⁷
- Після завершення розслідування Прокурор звизить масштаб розслідування. Як тільки Прокурор визначить підозрюваних виконавців, що відповідають критеріям, це звизить масштаб розслідування до конкретних обвинувачень (обвинувачення у скоєнні певних злочинів, часові межі, географічне розташування).

Залучення постраждалої особи до провадження

МКС дозволяє постраждалим особам брати участь у провадженні у кілька різних способів:⁴⁸

- Постраждалі особи можуть **надсилати відповідну інформацію** до Офісу прокурора МКС через відповідний портал, доступ до якого можна отримати за посиланням: <https://www.icc-cpi.int/victims/ukraine>.
- Постраждалі особи можуть **брати участь у провадженні** шляхом надання своїх думок і занепокоєнь на розгляд суддів МКС, коли це стосується їхніх інтересів.⁴⁹ Постраждалим особам, зацікавленим у тому, щоб взяти участь у провадженні МКС, рекомендується спершу зв'язатися із Підрозділом МКС із питань участі постраждалих осіб та репарацій для отримання додаткової інформації (VPRS.information@icc-cpi.int). Якщо вони бажають подати заяву про участь у провадженні, потрібно заповнити форму заяви (доступну за посиланням: <https://www.icc-cpi.int/victims/ukraine>).
  - Лише особа, якій надано статус постраждалої, може «взяти» участь у провадженні.
  - У цілях участі постраждала особа – це особа, якій було **нанесено шкоду** в результаті одного зі злочинів, розслідуваних МКС. Постраждалою особою також може бути особа, якій було нанесено шкоду в результаті скоєння злочину, спрямованого на іншу особу, таку як член сім'ї.⁵⁰ Саме тому важливо слідкувати за ходом розслідування ситуації задля визначення можливостей для участі.
  - Суд **вирішуватиме в кожному окремому випадку**, чи особу можна вважати постраждалою, та, якщо так, чи така особа відповідає критеріям для участі у провадженні, зокрема, чи є достатня особиста зацікавленість в участі, чи участь є доречною на відповідному процесуальному етапі та чи це не завдасть шкоди інтересам або не суперечитиме правам обвинуваченого щодо справедливого та неупередженого судового процесу.⁵¹

⁴⁶ <https://www.icc-cpi.int/victims/ukraine>

⁴⁷ МКС, «Представництво постраждалих в МКС: Посібник для юридичних представників», 2018 рік: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/manual-victims-legal-representatives-fifth-edition-rev1.pdf>

⁴⁸ МКС, Постраждалі у Суді: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/VictimsENG.pdf>; МКС, Інформація для постраждалих – Україна: <https://www.icc-cpi.int/victims/ukraine>

⁴⁹ Римський статут МКС, стаття 68(3).

⁵⁰ Регламент МКС і докази, Правило 85; МКС, Рекомендації щодо участі постраждалих у провадженні у Суді: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/C029F900-C529-46DB-9080-60D92B25F9D2/282477/160910VPRSBookletEnglish3.pdf>.

⁵¹ Римський статут МКС, стаття 68(3).

- Якщо особі надано статус постраждалої, Суд також прийме рішення щодо **способу, в який постраждала особа зможе брати участь у провадженні**. Наприклад, може бути запрошений юридичний представник постраждалої особи для допиту свідків, експертів або обвинуваченого чи для вступної та заключної промови.⁵² Постраждалі особи та їхні представники також матимуть доступ до рішень і документів у справі з урахуванням будь-яких обмежень з огляду на конфіденційність.⁵³
- Під час розслідування ситуації постраждалі особи можуть надавати інформацію про порушення, які вони пережили та свідками яких вони були, і вже можуть подати заяву про участь. Така побудова справи може вплинути на визначення обсягу справ. Варто не забувати, що під час обміну інформацією важливо контролювати таку інформацію: можна подати відредаговану версію інформації для того, щоб уникнути зазначення особи постраждалої особи, так щоб Офісу прокурора МКС потрібно було звертатися до вас для контакту із постраждалою особою у разі виникнення потреби отримання додаткової інформації.
- У справі Онгвена у результаті консультацій із групами постраждалих осіб МКС відклав початок судового процесу на шість місяців, щоб уможливити проведення додаткових розслідувань, що дало постраждалим особам можливість вплинути на обсяг обвинувачень, оскільки було мало ймовірно, що вони зможуть вимагати додати нові обвинувачення вже після початку судового процесу.⁵⁴
- Іншою можливістю для безпосереднього залучення постраждалих осіб та їхніх громад до проваджень МКС є сприяння проведенню віддаленого моніторингу за судовим процесом та створення платформ для груп постраждалих, через які вони зможуть ділитися своїми думками з приводу провадження, яке має місце далеко від місця скоєння звірств, так як МКС базується у Гаазі (Нідерланди).⁵⁵
- Постраждалі особи можуть подати прохання про анонімну участь.⁵⁶ Таке прохання оцінюється з огляду на права захисту і не повністю може бути під контролем адвокатів. Суд оцінює такі прохання та у разі задоволення прохання заява редагується так, щоб виключити з неї будь-яку інформацію, яку може бути використано для ідентифікації особи. Оцінювання має на меті пошук балансу між правами обвинуваченого (обвинувачених) та вимогами щодо справедливого суду, з одного боку, та правами постраждалих та їхніми потребами у захисті, з іншого боку. За певних обставин можуть використовуватися псевдоніми для забезпечення анонімності свідків чи постраждалих, слухання можуть проводитися у закритому режимі (*нід занус*) або через засоби відео зв'язку задля уникнення перебування постраждалої особи чи свідка у тому самому місці, що і обвинувачений, за потреби із використанням засобів спотворення голосу та обличчя.
- Постраждалих можуть **викликати для дачі свідчень** у МКС як свідків сторони захисту, обвинувачення або інших постраждалих, які беруть участь у провадженні.
  - Свідчення свідків зазвичай даються особисто.⁵⁷ За рідкісних обставин свідки можуть давати свідчення у формі заздалегідь записаних аудіо чи відео або у формі письмової розшифровки такого свідчення.⁵⁸ У випадку потерпілих від СНПК стратегія допиту стороною захисту контролюється суддями, щоб уникнути переслідування, залякування та подальшої травматизації.

52 Регламент МКС та докази, Правило 91(3)(а).

53 Регламент МКС та докази, Правило 131(2).

54 <https://www.coalitionfortheicc.org/news/20150917/improving-victim-participation-ongwen-case-lessons-lubanga>.

55 <https://www.coalitionfortheicc.org/news/20150917/improving-victim-participation-ongwen-case-lessons-lubanga>.

56 МКС, «Представництво постраждалих в МКС: Посібник для юридичних представників», 2018 рік: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/manual-victims-legal-representatives-fifth-edition-rev1.pdf>, с. 31-32.

57 Римський статут МКС, стаття 69(2).

58 Регламент МКС та докази, Правило 69.

- Той факт, що особі надано статус «постраждалої» із метою участі у провадженні, не позбавляє її можливості в подальшому давати свідчення як свідок.⁵⁹ Подібним чином, статус постраждалої особи може бути надано особі, в якій вже є статус свідка сторони обвинувачення чи захисту.
- У разі визнання обвинуваченого винним, постраждалі **можуть вимагати виплати репарацій** за нанесену їм шкоду.⁶⁰ Репарації можуть бути індивідуальними та колективними і можуть включати реституцію, компенсацію, відновлення та інші види репарацій.
  - Виплата репарацій присуджується лише щодо конкретних справ, за якими обвинуваченого визнано винним.
  - Особи, які раніше не брали участі у провадженні МКС як постраждалі особи у зв'язку з відповідною ситуацією, також можуть вимагати виплати репарацій у разі, якщо їм було завдано шкоду в результаті злочинів, стосовно яких обвинуваченого визнано винним.

Практичні аспекти, які слід враховувати при роботі з клієнтами

- Постраждалі особи повинні усвідомлювати, що **провадження у МКС можуть тривати кілька років**, у деяких випадках – до 10 років.
- З огляду на масштаб та обсяг повідомлених злочинів, скоєних під час конфлікту, немає гарантій, що **злочини, пов'язані з сексуальним насильством, будуть кримінально переслідуватися МКС**. Проте Офіс прокурора МКС визнав, що сексуальні та гендерно зумовлені злочини відносяться до найтяжчих злочинів за Римським статутом,⁶¹ та Звіт 2018 року про попередні результати розслідування також звертав увагу на СНПК, скоєне в Україні недержавними формуваннями у контексті позбавлення свободи, також визнаючи надання неповної інформації про такі злочини⁶² що означає, що, **дуже ймовірно, такі злочини будуть пріоритизуватися** під час розслідування МКС в Україні.
- Визначення статусу постраждалої особи Судом залежить від того, чи особа може продемонструвати, що їй було завдано шкоду в результаті скоєння злочину, що належить до юрисдикції Суду. Той факт, що особу вже допитали інші органи або що вона дала свідчення відповідним національним органам, сам по собі не позбавляє особу можливості давати свідчення в МКС.
- Принцип **комплементарності** означає, що МКС буде кримінально переслідувати лише ті злочини, щодо яких цього не можуть або не хочуть робити національні органи. Відтак, Суд **заохочує національні заходи** з проведення розслідування та кримінального переслідування таких злочинів у першій інстанції. Ще буде видно, як це буде розглядатися в контексті численних національних розслідувань, які проводяться щодо міжнародних злочинів по всій Європі, у тому числі в Україні.
- МКС не буде переслідувати всіх підозрюваних виконавців, а натомість **зосередить увагу на тих, хто несе «найбільшу відповідальність»** за відповідні злочини, наприклад, військових командирів та начальників. Офіс прокурора зазвичай переслідує виконавців нижчого рівня (тобто окремих військовослужбовців низького рангу) лише тоді, коли їхня поведінка є особливо тяжкою або помітною.⁶³
- Прокурор МКС має **дискреційні повноваження щодо визначення того, які справи**

⁵⁹ Прокурор проти Томаса Лубанги Дийло (Рішення щодо певних осіб) ICC-01/04- 01/06-1379 (5 червня 2008 року); Процедури щодо Катанги, пара. 110.

⁶⁰ Римський статут МКС, стаття 75.

⁶¹ Офіс прокурора МКС, Політика із питань сексуальних та гендерного зумовлених злочинів: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/OTP-Policy-Paper-on-Sexual-and-Gender-Based-Crimes--June-2014.pdf>.

⁶² Офіс прокурора МКС, «Звіт про попередні результати розслідування» (5 грудня 2018 року), пара. 92 www.icc-cpi.int/itemsDocuments/181205-rep-otp-PEENG.pdf.

⁶³ Офіс прокурора МКС, Політика із питань відбору та пріоритизації справ: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20160915_OTP-Policy_Case-Selection_Eng.pdf.

відбираються та пріоритизуються для проведення розслідування і кримінального переслідування, та обирає справи з огляду на тяжкість злочинів, ступінь відповідальності підозрюваних виконавців і потенційні обвинувачення. Відтак, МКС не буде розслідувати та кримінально переслідувати абсолютно всі кримінальні діяння або кожну підозрювану відповідальну особу.⁶⁴

- Відсутні гарантії того, що певній особі, яка вижила, буде надано право брати участь у провадженні як постраждалій особі, оскільки саме Суд має вирішувати, чи така особа відповідає визначеним критеріям (див. вище). Коли особі надано офіційний статус постраждалої особи, її участь повністю залежить від дискреції Суду – юридичні представники постраждалих можуть відвідувати та брати участь у провадженні лише тоді, коли є чіткий припис Суду про це та лише якщо це сприятиме встановленню правди, на думку Суду.⁶⁵
- Існують різні та більш суворі вимоги щодо доказовості відповідно до міжнародного кримінального права. Відтак, МКС може не дозволити постраждалій особі бути свідком у провадженні, якщо її вже було допитано та якщо вона дала свідчення журналістам або іншим громадським діячам або якщо надані свідчення матимуть нижчу цінність. Проте дача свідчень відповідним національним органам не позбавляє постраждалу особу від дачі свідчень у МКС. Рекомендовано дотримуватися кращих практик щодо документування міжнародних злочинів задля уникнення подібного запламування доказів.⁶⁶
- Попри те, що постраждала особа може подати заяву про участь на такому етапі провадження як розслідування, малоімовірно, що на цьому етапі будуть ухвалюватися **якись рішення без участі постраждалої особи**, при цьому заяви про участь зазвичай не передаються Палаті попереднього провадження, допоки **не розпочнеться судове провадження**. Наразі незрозуміло, як довго триватиме етап розслідування.
- Будуть суттєві виклики щодо отримання окремих підозрюваних для їхнього утримання під вартою, з огляду на те, що Росія навряд добровільно передасть своїх людей до МКС.

2.2. Національні кримінальні провадження в Україні

Короткий огляд

- Офіс Генерального прокурора України зареєстрував десятки тисяч злочинів агресії та воєнних злочинів по всій Україні, у тому числі повідомлення про **злочини СНПК**, та працює над розробкою протоколу розгляду справ, пов'язаних із сексуальним насильством. Уже було визначено кількох підозрюваних, переважно з-поміж старших офіцерів російської військової ієрархії.
- Офіс Генерального прокурора запустив **сайт для потерпілих і свідків, через який вони можуть надіслати докази**: <https://warcrimes.gov.ua/> і <https://warcrimes.gov.ua/all-crimes.html>.

64 Офіс прокурора МКС, Політика із питань відбору та пріоритизації справ: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20160915_OTP-Policy_Case-Selection_Eng.pdf.

65 Римський статут МКС, стаття 69(3); Регламент МКС та докази, Правило 91(3).

66 Див.: Стамбульський протокол з ефективного розслідування і документування катувань та інших видів жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки та покарання, https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/2022-06-29/Istanbul-Protocol_Rev2_EN.pdf; Документування міжнародних злочинів та порушень прав людини з метою притягнення до кримінальної відповідальності: Посібник для НУО, <https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/eurojust-icc-csos-guidelines.pdf>; Міжнародний протокол про документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/598335/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf; Глобальний кодекс поведінки для осіб, які збирають та використовують інформацію про систематичне сексуальне насильство в умовах конфлікту (Кодекс Мурад), <https://www.muradcode.com/murad-code>.

- Інші уряди та міжнародні організації, у тому числі через Спільну слідчу групу, до складу якої входять Україна, Литва, Польща, Латвія, Словаччина, Естонія, Румунія та Прокурор МКС,⁶⁷ **надають допомогу** органам влади в Україні у проведенні **розслідувань**, а також у межах співпраці з ООН.⁶⁸
- Україна розпочала перший судовий процес щодо російського військовослужбовця за обвинуваченням у зґвалтуванні у червні 2022 року.⁶⁹ У листопаді 2022 року Офіс Генерального прокурора опублікував інформацію про те, що двоє інших військовослужбовців було обвинувачено у СНЗК та ув'язнено на 12 і 10 років відповідно.

Практичні аспекти, які слід враховувати при роботі з клієнтами

- Постраждалим особам потрібно буде **співпрацювати з Офісом Генерального прокурора**, у тому числі шляхом надання доказів, які допоможуть ідентифікувати виконавця (виконавців). Офіс Генерального прокурора запустив спеціалізовану онлайн платформу <https://warcrimes.gov.ua/>, через яку постраждалі та/або свідки можуть повідомляти уряд про скоєні злочини і надавати докази.
- Можуть існувати **виклики щодо затримання** окремих підозрюваних, враховуючи, що малоімовірним є той факт, що Росія добровільно передасть своїх військовослужбовців до українських національних судів.
- МКС зазначає, що надання свідчень до відповідних національних органів влади **не має** позбавляти постраждалу особу від **дачі свідчень у МКС у майбутньому**.

2.3. Національні провадження у межах універсальної юрисдикції

Короткий огляд

- Принцип **універсальної юрисдикції** уможливорює державу кримінально переслідувати серйозні міжнародні злочини, такі як воєнні злочини, навіть коли такі злочини мали місце не на території такої держави та коли **ні постраждала особа, ні виконавець не є громадянами такої держави**.
- Інші форми **екстратериторіальної юрисдикції** також можуть надавати шляхи забезпечення притягнення до відповідальності, зокрема, активний і пасивний принципи правосуб'єктності, що можуть дозволяти встановлювати юрисдикцію, коли ні виконавець, ні постраждала особа не є громадянами відповідної держави.
- Комісар Ради Європи з прав людини наголошує на тому, що «розслідування, які проводяться іншими державами із використанням принципу універсальної юрисдикції, є важливим додатковим компонентом забезпечення відповідальності».⁷⁰ Ряд держав розпочали розслідування злочинів, скоєних під час війни Росії проти України на основі універсальної або інших форм екстратериторіальної юрисдикції, у тому числі **Польща, Литва, Німеччина, Іспанія, Швеція, Естонія, Франція, Сполучене Королівство, Румунія та Канада**.
- Литва, Польща та Україна створили Спільну слідчу групу, метою якої є сприяння збору та обміну доказами, до якої згодом долучилися МКС, Естонія, Латвія, Словаччина та Румунія.⁷¹

⁶⁷ <https://www.eurojust.europa.eu/news/icc-participates-joint-investigation-team-supported-eurojust-alleged-core-international-crimes>.

⁶⁸ <https://news.un.org/en/story/2022/05/1117442>.

⁶⁹ <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-begin-first-trial-russian-soldier-accused-rape-2022-06-23/>.

⁷⁰ <https://rm.coe.int/memorandum-on-the-human-rights-consequences-of-the-war-in-ukraine/1680a72bd4>.

⁷¹ <https://www.eurojust.europa.eu/news/estonia-latvia-and-slovakia-become-members-joint-investigation-team-alleged-core-international>.

Практичні аспекти, які слід враховувати при роботі з клієнтами

- Попри те, що законодавство багатьох країн передбачає універсальну юрисдикцію щодо воєнних злочинів, у тому числі зґвалтування, **незрозуміло, чи злочини щодо СНПК будуть включені до обсягу** національних розслідувань, пов'язаних із війною Росії проти України.
- Попри те, що деякі справи щодо СНПК розглядалися із використанням універсальної юрисдикції,⁷² кількість таких справ залишається низькою. Сексуальне насильство зазвичай не розглядається у межах розслідувань відповідно до універсальної юрисдикції, що означає, що НУО та правники повинні нагадувати правоохоронним органам про те, що сексуальне насильство кваліфікується як злочин проти людяності або воєнний злочин.
- Значна кількість країн вимагає (або на формальному, або неформальному (прокурорської дискреції) рівні), щоб **підозрюваний був фізично присутнім або ймовірно присутнім на території** країни до того, як ініціюється кримінальне переслідування. У деяких країнах присутність або очікувана присутність є передумовою для відкриття розслідування органами влади. Навіть у країнах, де відсутні якісь жорсткі обмеження щодо застосування універсальної юрисдикції, у більшості випадків органи влади вживають заходи переважно за умови існування зв'язків з відповідною країною (наприклад, може бути легко отримати докази, тому що там перебуває багато свідків).
- **Співпраця з постраждалою особою** у таких кримінальних провадженнях відбувається через конкретні слідчі департаменти у кожній із держав. Існує **обмежена публічно доступна інформація** про те, як постраждалі особи можуть надавати докази або інакше співпрацювати у межах розслідування. Постраждалі особи та свідки можуть зіткнутися з проблемою наявності обмежених заходів захисту, нечітких протоколів щодо заохочення анонімності під час судових процесів та відсутністю доступу до перекладу. У разі проведення розслідувань у державі-члені ЄС застосовується **Директива про права потерпілих осіб**, у якій викладено певні мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту постраждалих осіб. Проте варто зазначити, що національні закони про участь постраждалої особи часто не відповідають вимогам Директиви.⁷³

72 https://www.fidh.org/IMG/pdf/trial_ujar_25_03_2022_digital.pdf

73 <https://www.ecchr.eu/en/publication/report-breaking-down-barriers-access-to-justice-in-europe-for-victims-of-international-crimes/>

Корисні джерела

ЄСПЛ

[ECtHR Admissibility Guide](#) (2022) (Практичний посібник щодо прийнятності заяв) [АНГЛ, РОС, УКР]

[ECtHR's fact sheet on violence against women](#) (Інформаційна довідка ЄСПЛ про насильство щодо жінок) [АНГЛ; РОС]

Міжнародний кримінальний суд

[ICC Information for Victims \(Ukraine\)](#) (Інформація для потерпілих) [АНГЛ, РОС, УКР]

[Representing Victims before the International Criminal Court: A Manual for Legal Representatives](#) (Представництво постраждалих осіб у Міжнародному кримінальному суді: посібник для представників) [АНГЛ]

[Understanding the Criminal Court](#) (Інформація про Кримінальний суд) [АНГЛ]

[Victims before the International Criminal Court: A Guide for the Participation of Victims in the proceedings of the Court](#) (Постраждалі особи у Міжнародному кримінальному суді: посібник щодо участі постраждалих осіб у провадженнях Суду) [АНГЛ]

Універсальна юрисдикція

[Al-Khatib: First criminal trial worldwide on torture in Syria before a German court](#) (Аль-Хатіб: перший кримінальний судовий процес у світі щодо катувань у Сирії, який відбувався в німецькому суді) [АНГЛ]

[Breaking down barriers: Access to justice in Europe for victims of international crimes](#) (Руйнування бар'єрів: доступ до правосуддя в Європі для осіб, які постраждали від міжнародних злочинів) [АНГЛ]

[From Pinochet to Rumsfeld: Universal Jurisdiction in Europe 1998-2008](#) (Від Піночета до Рамсфельда: універсальна юрисдикція в Європі у 1998-2008 роках) [АНГЛ]

[TRIAL International: Prosecuting International Crimes: A Matter of Willingness](#) (TRIAL International: переслідування міжнародних злочинів: питання бажання) [АНГЛ]

[Universal Jurisdiction Annual Review 2022](#) (Щорічний огляд питань, пов'язаних з універсальною юрисдикцією, 2022 рік) [АНГЛ]

ЕНРАС

[EHRAC Briefing Note International avenues for bringing complaints of human rights violations against the Russian Federation after its expulsion from the Council of Europe](#) (Інформаційна довідка про міжнародні способи подання скарг щодо порушень прав людини проти Російської Федерації після її виключення з Ради Європи) [АНГЛ, РОС, УКР]

[EHRAC Guide to Using the UN CEDAW Committee and the Special Rapporteur on Violence Against Women in Cases of Gender-Based Violence](#) (Рекомендації ЕНРАС щодо використання Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок (CEDAW) та Спеціального доповідача з питань насильства щодо жінок у випадках сексуально зумовленого насильства) [АНГЛ]

[EHRAC Guidelines for Trauma Informed Legal Practice](#) (Посібник з юридичної практики з урахуванням травматичного досвіду для юристів, які працюють із дорослими постраждалими від порушень прав людини) [АНГЛ, РОС, УКР]

Судова практика

ЄСПЛ

[Aydin v Turkey \(no. 57/1996/676/866\)](#) (Айден проти Туреччини) [АНГЛ]

[Maslova and Nalbandov v Russia](#) (Маслова та Налбандов проти Росії) (№. 839/02) [АНГЛ]

[Maslova and Nalbandov v Russia](#) (Маслова та Налбандов проти Росії) (№ 839/02) [РОС]

Комітет CEDAW

[S.H. v Bosnia and Herzegovina](#) (С.Г. проти Боснії та Герцеговини) (№. 116/2017) [АНГЛ; РОС]

Комітет CAT

[A v Bosnia and Herzegovina](#) (А. проти Боснії та Герцеговини) [АНГЛ]

[V.L v Switzerland](#) (В.Л. проти Швейцарії) [АНГЛ; РОС]

EHRAC European Human Rights
Advocacy Centre

Middlesex University
The Burroughs Hendon
NW4 4BT
Tel: +44 208 411 2826
www.ehrac.org.uk
ehrac@mdx.ac.uk

EHRAC створений в рамках Університету
Міддлсекс. Університет є звільненою
благодійною організацією на підставі
Закону про благодійність 1960 року.

Цей документ було створено за фінансової
підтримки Європейського Союзу. Зміст цього
документа є виключною відповідальністю EHRAC
та за жодних обставин не може вважатися таким,
що відображає позицію Європейського Союзу.

Funded by the
European Union